

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), *Güz 2017, Cilt:5, Sayı:10, 5:62-80*

Gönderim Tarihi: 17.12.2017

Kabul Tarihi: 22.12.2017

MEALLERDE SABIR KAVRAMININ ANALİZİ **(Kırgızca ve Rusça Mealler Örneğinde)**

Mairambek JUSUPOV*

Öz

Kur'an'da ve hadislerde geçtiği gibi her başarının, mutluluğun, iyi ve güzel işlerin başı sabırdır. Bütün faziletlerin anası, hayatta başarılı olmanın ve kemale ermenin sırrı bu güzel özelliktir. Sabretmeden bunlara ulaşmak mümkün değildir. Bu çalışmada en başta Kur'an olmak üzere çeşitli tefsir kaynaklarında ve hadislerde geçen sabır kavramının anlamları ve tefsir âlimlerinin bu konudaki görüşleri ortaya koymaya çalışılmıştır. Ayrıca Kırgızca ve Rusça meallerde de sabır kelimesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Meal, Sabır.

ANALYSIS OF PATIENCE CONCEPT IN MEANS

(Significations in Russian and Kyrgyz Language Examples)

Abstract

As mentioned in the Qur'an and Hadith, patience is based on good and virtuous actions. The basis of every success and happiness is patience. In order to achieve good success in life, the patience is an indispensable factor. The concept of patience has been mentioned over seventy verses in the Qur'an. In this study has shown the essence and meanings of patience that has been mentioned in tafsirs, especially in the Qur'an. In addition, the concept of patience has been analyzed in Kyrgyz language, and in Russian language.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Qur'an Translations, Patience.

Giriş

İslam dininde bazı İslami terimler özel anlam ve ifadeyi arz etmektedir. Bu kavramlara dikkat çeken ve değerli araştırmalar yapanlardan birisi de Toshihiko İzutsu'dur.¹ "Sabır" kelimesi önem ve ehemmiyet açısından hayati bir yere sahiptir. "Sabır" kelimesi önem açısından hayati bir yere sahiptir. Hem Kur'an'ı Kerim'de hem de Hz. Peygamber Muhammed (sav)'ın hadislerinde sabır kelimesine özel önem verilmiştir. Gerçekten de Kur'an ve sünnette geçen ve önemle üzerinde durulan ve

* Yrd. Doç. Dr., Oş Devlet Üniversitesi, Araşan Enstitüsü İlahiyat Fakültesi, mayramcusup@gmail.com **ORCID ID** 0000-0002-3929-6297

¹ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991, s. 146 vd; Toshihiko İzutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an*, Canada: McGill-Queen's University Press, 2002, s. 101 vd.

insan hayatının dünya ve ahirette saadete ulaşabilmesi için ana ilkelerinden birisi de sabırdır.²

Şimdi burada ilk olarak sabır kelimesinin tanımını yaptıktan sonra Kur'an'daki anlamlarını tespit etmeye çalışacağız.

Allah'ın Esmâül Hüсна isimlerinden biri olan "Sabır" kavramı sözlükte "engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak" anlamlarına gelmektedir.³ Sabır kelimesinin ahlâk terimi şu şekilde açıklanır: "Üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet" gibi manalara geldiği, karşıtının ceza' (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir. Sabır kelimesine verilen diğer bir tarif ise şöyledir: Sabır "nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyetle bulunmama."⁴

Tabi ki dikkat edilirse sabır kelimesinin tarifleri insanî yüce ahlaktan bahsetmektedir. Çalışmamızda göreceğimiz gibi bu yüce ahlak insan için hem dünya hem de ahiret saadeti sağlayabilecek bir vasıftır.

Sabır kelimesinin anlamını tespit edebilmek için ilk önce Kur'an'daki kullanımlarına baktık. Bağlamı da göz önünde bulundurarak sabır kelimesinin farklı anlamlara geldiğini gördük.⁵ Tespit ettiğimiz anlamları maddeler halinde aşağıda listeledik.

Bu çalışmamızda ana dilimiz olan Kırgızca ve Rusça meallerde de sabır kelimesini incelemeyi düşünmekteyiz. Nitekim tefsir kaynaklarda sabır kelimesine verilen zengin anlamı ve yorumları Kırgızca ve Rusça meallerde bulmak zordur.

Kırgızca meallerin sayısı oldukça azdır. Meallerin azlığıyla alakalı farklı görüşler vardır.⁶ Bununla beraber çalışmamızda birkaç meal üzerinde durarak sabır kelimesinin anlamını tespit etmeye çalıştık.

² Sebt, *Azbu'n Nemir min Mecelisi Şenkiti*, Kahire: Dar İbn Affan, I, 2003, 55-56; eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmî't-Tefsîr*, (thk. Abdurrahman 'Umayr), Beyrut: Dâru'l-Vefa, 2005, I, 185.

³ İbn Menzur, *Lisanu'l-Arab*, , Beyrut: Daru's-Sadı, 1300, IV, 347 vd; İsmail b. Hammad el-Cevheri, es-Sihah, *Tacu'l-luğa ve Sihahu'l-Arabiy*, (Ahmad Abdu'l-Gafur Attar), Lübnan: Daru'l-İlm Yayınları, 1990, II, 706; Serinsu, Ahmed Nedim, *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2009, s. 314-315.

⁴ Mustafa Çağırıcı, "Sabır", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, 2008, 337.

⁵ Badawi, el-Said M., Abdel Haleem, Muhamad, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, Boston: Brill Yayınları, 2008, s. 508-509.

⁶ Yüksekkaya, Gülden Sağol, "Kur'an-ı Kerim'in Kırgızca Çevirileri," *Turkish Studies Dergisi*, 9/9, (2014), 31; Mürsel Ethem, "Iyık Kuran: Maanilerinin Kırgızca Kotormosu Menen İsimli Mealin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2/LV (2014), 173 vd.; Mairambek Jusupov ve Mürsel Ethem, "Бйык Куран: Маанилеринин Кыргызча Котормосу Менен Аттуу Котормону Таанытуу Жана Илимий Деңгээлде Изилдеп Чыгуу", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2017), 134 vd.

Rusça mealler ilim dünyasında oldukça ilgi çeken alanlardan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Farklı dillerde birçok tez çalışmaları ve makaleler kaleme alınmıştır.⁷ Görebildiğimiz kadarıyla Rusça meallerin sayısı otuzu geçmektedir. Dolayısıyla bu bölümdeki çalışmamızda sadece birkaç meal üzerinde araştırmamızı devam edeceğiz:

a. Dmitriy Boguslavskiy, Koran, 1871

Kur'an'ı Arapçadan Rusçaya ilk tercüme eden Dmitriy Nikolayeviç Boguslavskiy olmuştur.⁸ Meal ilk olması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla araştıracığımız mealler arasında bu meali dikkate alacağız.

b. Abbas Sadr Ameli, Svet Svyaşennogo Korana, 2008

"Svet Svyaşennogo Korana" isimli tefsir, İmani'nin Farsça hazırladığı çalışmanın Rusçaya tercümesidir. Çalışma 1991 yılında Seyyid Kemal Fakih İmani'nin rehberliğinde ilmi bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Çalışmayı Rus diline kazandıran Seyyid Abbas Sadr Ameli olmuştur. Redaksiyon işlerini Nazim Zeynalov üstlenmiştir. Söz konusu meal-tefsir hem zengin yorumlarla hem de diğer meallerden ayetlere farklı yaklaşımlarla önemlidir.⁹

c. Abdullah Oryahili ve Farhinur Şafik, Al-Koranul Karim, 2010

İlk baskısı İstanbul'da 2010 yılında gerçekleşen mealin yazarları hakkında fazla bilgi bulunmamasına karşın meal tefsir özelliği taşıdığı için ayrı bir öneme sahiptir.¹⁰

1. Kur'an'da Sabır Kelimesi

Kur'an'ı Kerim nazil olan son ilahi kelimedir. Karşıda taraftaki muhataba hitap ederken kelimeler özellikle rastgele seçilmemiştir. Bilakis, özen gösterilerek seçilmiş ve gerekirse kelimelere yeni anlamlar yüklenmiştir. Örneğin "Salâ" kelimesi bunlardan birisidir.¹¹

⁷ İsmail Shovkhalov, "Kur'ân-ı Kerîm'in Rusça Tercümeleri" (Mana ve Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi) (doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 23 vd; Saipova, Saida, İgnatiy Yulianoviç Kraçkovskiy ve Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'ân Tercümeleri, (yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006), s. 14 vd; Mursal Atamov, *Rus Dilinde Yayımlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 38; İsrailova, İgnatiy Yulianoviç Kraçkovskiy ve Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'ân Tercümeleri, (yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 14.

⁸ Mürsel Ethem, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi -I (Arapçadan Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *Uluslararası Akademik Bakış Dergisi*, 57 (2016), 265-267.

⁹ Mürsel Ethem, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi - III (Diğer Dillerden Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/47 (2016), 1080.

¹⁰ Mürsel Ethem, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi -II (Arapçadan Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2 (2016), 206-209.

¹¹ Mesut Okumuş, Semantik ve Analitik Açısından Kur'ân'da "Salât" kavramı, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/6 (2004), 1-30.

Sabır kelimesi ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de toplam 103 defa farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹² Bu kelime Kur'an'da kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlara gelmektedir. Biz burada bu anlamları hem bağlamı göz önünde bulundurarak hem de tefsirlerde ve sözlüklerde verilen bilgileri dikkate alarak bu anlamları sıralamak istiyoruz:

1.1. Hapsetmek ve Oruç Manasında Sabır (Bakara, 2/45)

1.1.1. Hapsetmek Manasında Sabır

Sabır kelimesinin asıl anlamı “engellemek/hapsetmek”tir. Dolayısıyla bu kökten türeyen diğer anlamlar yakından veya uzaktan bu kökle irtibatlı anlamları taşımaktadır. Taberi, Bakara Suresinin 2/45. ayetini tefsir ederken farklı görüş ve yorumları verdikten sonra netice olarak şu kanaate varmaktadır:

واستعينوا أيها الأبحار من أهل الكتاب بحبس أنفسكم على طاعة الله،

Açıkça görüldüğü gibi sabır kelimesini “بحبس أنفسكم” yani “nefislerinizi hapsederek” anlamını vermiştir.¹³

Bundan dolayı ramazan ayına sabır ayı denilmektedir. Nitekim bu ayda mümin yemek, içmek ve şehvi arzularına hâkim olarak, tabiri caiz ise bu duygu ve arzuları hapsederek oruç tutmaktadır. Semerkandi bu anlama dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır:

... وإنما سمي الصوم صبراً لأن في الصوم حبس النفس عن الطعام والشراب والرفث

Oruca sabır ayı denilmesinin sebebi ise o ayda nefsi yeme, içme ve cinsi ilişkiden alıkoyduğumuz/hapsettiğimiz içindir.¹⁴

Tusi ise bu ayeti açıklarken sabır kelimesinin kök anlamını şu şekilde dile getirmektedir:

هو منع النفس محابها، وكفها عن هواها ومنه الصبر على المصيبة، لكفه نفسه عن الجزع...

¹² Muhammed Fuad Abdül-Baki, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: Darü'l-Kutubü'l-Misriyye Yayınevi, 1364, s. 399-401.

¹³ Et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire: Hicr Yayınları, 2001, I, 623; et-Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsiri'l Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005, I, 133; El-Bağavi, Ebu Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud, *Ma'âlimu't-Tenzil*, Riyad: Daru Tayyibe, 1989, I, 89; En-Nisaburi, Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, *el-Vasit fi Tefsiri'l Kur'âni'l Mecid*, I, (tah. Adil Abdulmevcud, Uveys Ahmet, Abdurrahman vd.), Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, I, 131.

¹⁴ es-Semerkandi, Nasr Bin Muhammed Bin Ahmed Bin İbrâhîm, *Bahru'l-Ulûm*, Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1993, I, 115-116; İbn Ebi Zemenin, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Aziz*, Kahire: Farukul Hadise, 2002, I, 137; el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekki ibn Ebî Tâlib, *el-Hidaye İlä Buliği'n-Nihaye*, Birleşik Arap Emirlikleri: Câmiatü's-Şârîka, I, 2008, 253; el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts, I,115.

Görüldüğü gibi Tusi sabır kelimesinin asıl anlamını “nefsi sevdiği şeylerden menetmektir” şeklinde yorumlamaktadır. Aynı zaman Tusi’ye göre bu kelimenin anlamı “nefsi çeşitli hevâlardan alıkoymak”tır.¹⁵

1.1.2. Oruç, Namaz ve İyilikler Yapmak

(وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ)

“Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah’a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.”¹⁶

Erken dönem müfessirlerden olan et-Tusturi bu ayette geçen sabır kelimesini şu şekilde yorumlamaktadır:

“الصبر هاهنا الصوم والصلاة وصلة المعرفة”

Açıkça görüldüğü gibi et-Tusturi burada sabır kelimesini “oruç, namaz ve iyilik” şeklinde yorumlamıştır.¹⁷

Tusturi dışında hem ilk müfessirler hem de son dönem müfessirler- “sabır” kelimesine “oruç” anlamını vermişlerdir. Bunun sebeplerinden birisi de, kanaatimizce, Hz. Peygamberin “Orucun yarısı sabırdır” demesinden kaynaklanabilir.¹⁸

Kırgızca meallerde söz konusu ayette geçen sabır kelimesi “чыдамдуу/dayanıklı olmak” ve “сабырдуулук/sabretmek” şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁹

Rusça meallerde ise söz konusu ayette geçen sabır kelimesine “терпение/sabır, tahammül” anlamını vermektedirler.²⁰ Fakat sabır kelimesiyle alakalı geniş bilgiyi *Svet Svyashennogo Korana* isimli mealde görmek mümkündür. Söz konusu eserde sabır kelimesiyle alakalı birkaç yorumun ardından sabır kelimesinin

¹⁵ et-Tûsî, Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur’ân*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi'l-Arabî, ts. I, 201–202; ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te’vil*, Riyad: Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabiyye, 1998, I, 261–262.

¹⁶ el-Bakara 2/45.

¹⁷ et-Tusturi, Ebu Muhammed Sehl bin Abdillâh ibn Yunus bin İsa bin Abdillâh bin Rafî’i. *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, (tah: Taha Abdu'r-Rauf vd.), Kahire, Daru'l-Haram li't-Turas, 2004, s. 97.

¹⁸ el-Endelusi, Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyyi, 1993, I, 340; İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l Beyan*, İstanbul: Dar Saadat 1330, I, 124; Huvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru Kitâbillâhi'l-aziz*, I, (tahk. el-Hâc b. Saîd Şürayfi), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990, I, 102–103; İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Galib, *Muharrerü'l-Veciz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Aziz*, Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 2001, I, 137; İbn Ebû Hâtîm, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur’ân'il-Azîm Müsened an Rasulillâhi ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, Riyad: el-Mektebetü'l Arabiyya's Suudiyyah, 1997, I, 101–102.

¹⁹ Tursunov, Ernis, *Kur’an*, Bişkek: Kırgızistan Yayınları, 1991, s. 55; İsmailov, Abdışşükür, Abdıldayev, Düyşön, Doolov, Sadibakas, Gavay, Sadık, Iyık *Kuran: Maanilerinin Kırgızca Kotormosu Menen*, İstanbul: Erkam Matbaası, 2006, s. 6.

²⁰ Dmitriy Nikolayevič Boguslavskiy, *Koran*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005, s. 7; Oryahili, Abdullah ve Şafik, Farhinur, *Al-Koranul Karim Perevod Na Russkom Yazıke s Kommentariyami*, İstanbul: Milsan Yayınları, 2010, I, 40.

“oruç” anlamına geldiği; Hz. Muhammed’in bir zorlukla karşılaştığında oruç tutup namaz kıldığı bildirilmektedir.²¹

1.2. Erdemlik Bir Vasıf Olarak Sabır Kelimesi (Nahl, 16/126)

Nahl Suresinde sabırdan bahseden önemli bir ayet vardır. İslam dininde adalet asli bir ilkedir ve karşı taraftan gelen zarara karşılık vermek isterse karşı taraf inanmayan bile olsa onun kendisine verdiği zarardan fazla bir zarar veremez. Bu ferdin doğal hakkıdır ancak Cenabı Allah bir mümin bu hakkından feragat etseler ve karşılık verme arzularını dizginlerlerse/sabır ederlerse daha hayırlı olacağını bildirmektedir.²²

(وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ)

“Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”²³

Aynı zamanda affetmek psikolojik açıdan da önemli yere sahiptir. Nitekim affetmek insan psikolojisini cezalandırmaktan daha fazla etkilemektedir. Yine affetmek pratikte insanları kazanmada etkili bir yöntemdir.

Kısacası bu ayette her ne kadar yapılan bir kötülük karşısında suçluyu cezalandırmak hukukun gerektiği bir prensip olsa da bu kötülük karşısında sabretmek daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Zaten böyle bir davranış Allah’ın ihsanı ve yardımı ile gerçekleşebilecektir.²⁴

Ayrıca Hz. Lokman oğluna erdem sıfatları zikrederken şöyle buyurmaktadır:

(يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ)

“Ey yavrucuğum! Namazında kararlılık göster, doğru ve yararlı olanı emret, kötü ve eğriden vazgeçir, başına gelebilecek her (belaya) sabırla katlan: bu, azim ve kararlılık gösterilmeye değer bir şeydir!”²⁵

Görüldüğü gibi insanın erdemli bir hayat yaşayabilmesi için yapılması gerekenlerin başında sabretmek yer almaktadır. Kurtubi bu ayeti açıklarken İbn Abbas’tan şu rivayeti nakletmektedir:

من حقيقة الإيمان الصبر على المكاره.

Sabrın önemini ortaya koymak için İbn Abbas “Sıkıntılara ve zorluklara göğüs germek imanın hakikatindedir” buyurmaktadır.²⁶

²¹ Seyyid Abbas Sadr Ameli, *Svet Svyaşennogo Korana Razyasneniya i Tolkovaniya*, Sankt Petersburg: Peterburgskoe Vostokovedenie, 2008, I, 98–99.

²² Geniş bilgi için bkz: Kemal Göz, *İslam Felsefesinde Ahlâkın Temel Paradigmaları*, Ankara: Fecr Yayınları, 2016, s. 63 vd.

²³ Nahl 16/126.

²⁴ Ayrıca bkz: Fussilet 41/34-35.

²⁵ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, (çev: C. Koytak; A. Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, 2002, Lukman 31/17.

²⁶ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, Beyrut: Risâle Yayınları, 2006, XVI, 480.

Kırgızca meallerde söz konusu ayette geçen sabır kelimesi “чыдамдуулар-чыдаганы жакшы/ Dayanıklı olanların dayanıklı olması iyidir” ve “Эгер сабыр кылсаңар-сабырдуулар үчүн жакшы болот/еğer sabrederseniz-sabırlılar için iyi olacaktır” şeklinde tercüme edilmiştir.²⁷

Rusça meallerde ise söz konusu ayette geçen sabır kelimesine “терпение/sabır, tahammül” anlamını vermektedirler. *Svet Svyashennogo Korana* isimli mealde sabır kelimesine diğer meallerde olduğu gibi ve “стерпите/sabrederseniz” anlamı verilmiştir. Konuyla alakalı bazı yorum ve hadisler yer verilmekle beraber kelimenin erdemlik yönlerinden bahsedilmektedir.²⁸

1.3. Beraber Olmak ve Sebat Göstermek (Kehf, 18/28)

1.3.1. Beraber Olmak/Beraber Olmaya Devam Etmek

(وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا)

“Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.”²⁹

Zemahşeri bu ayeti açıklarken ilk önce ayetin sebebi nüzulünden bahsetmektedir:

وقال قوم من رؤساء الكفرة لرسول الله صلى الله عليه وسلم : نخ هؤلاء الموالى الذين كان ريحهم ريح الضأن ، وهم : صهيب وعمار وخباب وغيرهم من فقراء المسلمين ، حتى نجالسك كما قال نوح : { أَنْتُمْ مَنْ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْدَلُونَ } [الشعراء : 111] فنزلت : { واصبر نفسك } وأحبسها معهم وثبتها...

Açıkça görüldüğü gibi inanmayanlardan bazı başkanlar gelip Hz. Peygamberimize bir teklifte bulunmaktadır. Bu teklifte fakir fukaranın zenginlerle beraber bulunmamaları önerilmektedir. Nitekim bu zengin ve lider olanlara göre ekonomi statüleri dikkate alınmaları gerekmektedir ve ancak böyle olursa iman edip Hz. Peygamberimizin ashabına iştirak edebileceklerini açıklamışlardır. Fakat bu bir şeyin söz konusu olmayacağını ayeti kerimede açıkça bildirilmektedir.³⁰

Sonuç olarak bu ayeti kerimede Hz. Peygamberimize sabah akşam Allah’a dua edenlerle beraber olmasıyla beraber dünya hayatına meyledenlere karşı bir tutum içinde olması emredilmektedir. Yani nefsi kontrol altına almak, nefsin arzularına uymamak gerektiği belirtilmektedir.³¹

²⁷ Tursunov, *Kur’an*, 249; Iyık İsmailov, *Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen*, 280.

²⁸ Ameli, *Svet Svyashennogo Korana Razyasneniya, Tolkovaniya*, V, 98-99.

²⁹ Kehf 18/28.

³⁰ Zemahşerî, III, 580; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l Beyân*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 2002, VI. 165-166.

³¹ Ebü'l-Leyis İmâmü'l -hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, II, 296-297; Ebû Muhammed Mekki ibn Ebî Tâlib el-Kaysî, *El-Hidaye İlä Buliğî'n-Nihaye*, Birleşik Arap Emirlikleri: Câmîatü’ş-Şârika, 2008, VII,

1.3.2. Her Hangi Bir Konuda Sebat Gösterme

Sabır kelimesi tefsir kaynaklarında farklı durum ve vaziyetlerde “sebat” gösterme anlamında kullanılmaktadır. Alusi, Kehf Suresi 28.ayetinde geçen sabır kelimesini açıklarken şöyle yorum yapmaktadır:

{واصبر نفسك} أي احبسها وثبتها يقال صبرت زيدا أي حبسته، وفي الحديث النهي عن صبر الحيوان أي حبسه للرمي، واستعمال ذلك في الثبات على الأمر وتحمله توسع، ومنه الصبر بمعناه المعروف.

Alusi sabır kelimesinin sözlük anlamlarını da vererek burada zikredilen bu kökün anlamını nefsi (bir yerde veya konuda) tutma/bulundurma ve devamlılıkta sebat gösterme şeklinde izah yapmıştır.³²

Aynı şekilde Beyzavi de kısa ve net bir şekilde şu izahı yapmaktadır:

{واصبر نفسك} واحبسها وثبتها.

Görüldüğü gibi bu açıklama Alusi'nin yaptığı açıklamasının özet niteliğini taşımaktadır.³³

Burada başka bir örneği Sad Suresinden vermek istiyoruz:

{وانطلق الملائمة منهم أن امشوا واصبروا على آلهتكم إن هذا لشيء يُراد}

Liderleri öne atılır: "Pes etmeyin ve ilahlarınıza sınımsız sarılmaya devam edin: yapılacak tek şey budur!"³⁴

Bu ayette sabır kelimesinin anlamı sebat gösterme, istikrar üzere olma gibi anlamlarda kullanılmıştır. Mesela Mukatil b. Süleyman bu ayette geçen sabır kelimesini şöyle açıklar:

فقال الوليد بن المغيرة: { أن امشوا } إلى أبي طالب { واصبروا } : واثبتوا { علي } عبادة { آلهتكم }

Açıkça görüldüğü gibi Mukatil bin Süleyman sabır kelimesini “sebat – واثبتوا” gösterin, devam edin” anlamında yorumlamıştır.³⁵

Kırgızca meallerde söz konusu ayette geçen sabır kelimesi “сабыр кыл/sabret” ve “сабыр тутуп/sabredip” şeklinde tercüme edilmiştir.³⁶

4364–4365; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Şam: Mektebetü'l-İslâmî, 1984, V, 133.

³² Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Lübnan: Daru't-Türasü'l-Arabiyy, ts. s. 261; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis Tertibu's-Suver Hasebi'n-Nüzûl*, Kahire: Daru'l-Garbi'l İslamî, 2000, V, 30.

³³ Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1998, III, 279; Ebu'l-E'la el-Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, Kuveyt: Daru'l-Kalem, 1987, s. 70.

³⁴ Esed, Sad 38/6.

³⁵ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsiru'l Kebir*, Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabiyy Yayınları, 2002, III, 636; Semerkandî, III, 130; Cevzi, VII, 103; El-Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübabu't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmî, 2004, IV, 32.

³⁶ Tursunov, *Kur'an*, s. 257; İyik İsmailov, *Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen*, s. 296.

Rusça meallerde ise söz konusu ayette geçen sabır kelimesine “терпи/sabret” anlamını vermektedirler.³⁷ Diğer bir mealde ise söz konusu olan kelimeye “успокаивай свое сердце/kalbini sakinleştir” mana verilerek yorumlanmaktadır.³⁸ *Svet Svyashennogo Korana* isimli mealde sabır kelimesi “будь терпелив/sabırlı ol” şeklinde tercüme edilmiştir. Bununla beraber konuya ışık tutabilecek bir izah yer almamaktadır.³⁹

1.4. Öç Almamak (Şura, 42/43)

Bu anlamı Şura Suresinde açıkça görmekteyiz:

(وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ)

Ama bilin ki, kim sıkıntıya göğüs gerer ve affederse işte bu, gönülden istenen bir şeydir.⁴⁰

Bu ayeti yorumlayan Mukatil b. Süleyman “ولمن صبر { ولم يقتص }” yani “öç almamak” şeklinde yorumlamaktadır.⁴¹ Bununla beraber benzer görüşte olan ve ayette geçen sabır kelimesini “öç almamak” şeklinde yorumlayan başka müfessirler de vardır. Semerkandi ayeti yorumlarken şöyle bir giriş yapmaktadır:

قوله عز وجل : { وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ } يعني : صبر عن مظلّمته ، فلم يقتص من صاحبه وغفر يعني : تجاوز عنه...

Açıklamadan da gördüğümüz gibi sabır kelimesini “sahibinden öç almamak, onu affetmek” şeklinde izah etmektedir.⁴²

Şura 42/43.ayette geçen sabır kelimesini Kırgızca meallerde “сабыр/sabır” şeklinde aktarıldığını görmekteyiz.⁴³

Rusça meallerde ise söz konusu olan sabır kelimesine “терпение/sabır, tahammül” anlamları takdir edilmiştir.

Kırgızca meallerde söz konusu ayette geçen sabır kelimesi “сабыр кылса/sabretse” ve “сабыр тутуп/sabredip” şeklinde tercüme edilmiştir.⁴⁴

Rusça meallerde ise söz konusu ayette geçen sabır kelimesine “терпение/sabır” anlamını vermektedirler.⁴⁵

³⁷ Boguslavskiy, Koran, s. 297.

³⁸ Oryahili ve Şafik, *al-Koranul Karim Perevod Na Russkom Yazıke s Kommentariyami* II, 819.

³⁹ Ameli, *Svet Svyashennogo Korana Razyasneniya*, VI, 32.

⁴⁰ Esed, Kur'an Mesajı, 991; Şura 42/43.

⁴¹ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsiru'l Kebir*, III, 773.

⁴² Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü'l-ğayb*, Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1981, XXVII, 183; İbn Adil, Ebu Hafı Ömer b. Ali Ed-Dımeşki el-Hanbeli, *el-Lübab fi Ulûmi'l Kitab*, (tah. Adil Ahmed Abdulmevcud vd.), Beyrut: Dar'ul Kütübi'l İlmıyye, 1998, XVII, 214-215.

⁴³ İsmailov, *Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen*, s. 486.

⁴⁴ İsmailov, *Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen*, s. 486.

⁴⁵ Boguslavskiy, *Koran*, s. 487; Oryahili ve Şafik, *el-Koranul Karim Perevod Na Russkom Yazıke s Kommentariyami*, II, 1306.

1.5. Kaygılanmadan ve Şikâyet Etmeden Tahammül Göstermek (Ahkaf, 46/35)

Uhud gazvesinde Hz. Muhammed (sav) büyük acı yaşamıştı. Müslümanlar, aralarında Hz. Hamza'nın da bulunduğu yetmiş şehit verdi. Bu acılara karşı Hz. Muhammed'in göğüs gerebilmesi için şu ayet inmiştir:

(فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ بِرَوْنٍ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ)

(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.⁴⁶

Bu ayet Hz. Peygamber'e kendinden daha önceki peygamberler gibi sıkıntılara ve kötülöklere karşı şikâyet etmeden tahammül gücünü gösterilmesi emredilmektedir.⁴⁷

Mukatil b. Süleyman bu ayeti açıklarken şöyle bir izah yapmaktadır:

قوله: {فاصبر} يا محمد على الأذى والتكذيب يعزي نبيه صلى الله عليه وسلم ليصبر {كما صبر أولوا العزم} يعني أولو الصبر {من الرسل} يعني إبراهيم ، وأيوب ، وإسحاق ، ويعقوب ، ونوح ، عليهم السلام .

Yapılan açıklamada görüldüğü gibi gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e yapılan eza ve yalanlamalara karşı sabırlı olması emredilmektedir. Dolayısıyla Mukatil b. Süleyman Hz. Âdem'i örnek getirerek açıklamalarına şu şekilde devam etmektedir:

نزلت هذه الآية يوم أحد فأمره أن يصبر على ما أصابه ولا يدعو على قومه مثل قوله: {ولقد عهدنا إلى آدم من قبل فَنَسِيَ ولم نجد له عزما}...

Yani, "Andolsun, bundan önce biz Âdem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik. O ise bunu unuttu. Biz onda bir kararlılık bulmadık" ayeti Hz. Âdem hakkında bahsetmektedir.⁴⁸ Hz. Âdem, Allah (c.c.) ile yaptığı ahdi unutarak azimli ve gayretli olması gerekirken ahdi unuttu. Allah, Hz. Peygamberimizin de bu duruma düşmemesi için uyarılmaktadır.⁴⁹

Kırgızca meallerde söz konusu ayette geçen sabır kelimesi "сабырдуу болгун /sabırlı ol."⁵⁰

⁴⁶ Ahkaf 46/35.

⁴⁷ el-Mâverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts, V, 288; el-Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, Beyrut: Risale Yayınları, 2006, XIX, 233-235; İbrahim Medkur *vd.*, *Mu'cemü'l-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: el-İdaratü'l 'Âmme li'l Mu'cemât ve İhya'it-Türas Yayınları, 1989, I, 655.

⁴⁸ Taha 20/115.

⁴⁹ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsiru'l Kebir*, III, 43.

⁵⁰ Iyık İsmailov *Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen*, 296.

Rusça meallerde ise söz konusu ayette geçen sabır kelimesine “имей же терпение /sabırlı ol” anlamını vermektedirler.⁵¹ Diğer bir mealde ise söz konusu olan kelimeye “терпи /sabret” mana verilerek yorumlanmaktadır.⁵²

Genel Değerlendirme

Yukarıda incelediğimiz ayetlerde açıkça görülmektedir Kur'an-ı Kerim sabrın önemi üzerine vurgu yapmaktadır. Sabırlı davrananlar övülmekte ve bunun karşılığında verilecek olan mükâfatlar zikredilmektedir. Bakara suresinde Cenabı Allah'ın insanları korku, açlık, yoksulluk, yakınların ölümü, ürün kaybı gibi bela ve musibetlerle imtihan ettiği şu şekilde belirtilmektedir:

(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ) (الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ) (أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ)

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz” derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlardır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.”⁵³

Ayetlerde de açıkça görüldüğü gibi bu musibetlere göğüs gerenlere ve ilahi kadere rıza gösterenlere Allah tarafından rahmet ve merhamet olunacakları müjdelenmektedir.⁵⁴

Asr suresinde ise Allah-u Teâlâ insanlığın hüsrân içinde olduğu bildirilmektedir. Fakat istisnaları şu şekilde sıralamaktadır:

(إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ)

“Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).”⁵⁵

Bu ayetin yorumunda sabrın erdemliğinden bahseden Tusturi şöyle bir açıklama yapmaktadır:

قيل: ما الصبر؟ قال: لا عمل أفضل من الصبر، ولا ثواب أكبر من ثواب الصبر، ولا زاد إلا التقوى، ولا تقوى إلا بالصبر، ولا معين على الصبر لله إلا الله عز وجل.

“Sabır nedir” diye soruldu. O da: sabırdan daha faziletli amel yoktur, sabrın sevabından daha büyük sevap yoktur, sabır ancak takvayla artar, takva ise sabırsız düşünülemez, sabır konusunda kula yardımcı olan da ancak ve ancak Allah'tır.⁵⁶

Sabrın önemini temsili olarak da şöyle bir örnek vererek devam etmektedir:

51 Boguslavskiy, *Koran*, s. 506.

52 Oryahili, Şafik, *Al-Koranul Karim Pervod Na Russkom Yazıke s Kommentariyami*, III, 1360.

53 el-Bakara 2/155-157.

54 Ayrıca bkz: Â-i İmrân 3/142; Muhammed 47/31.

55 Asr 103/3.

56 Tusturi, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 326-327.

الصبر من الأعمال؟ قال: نعم الصبر من العمل بمنزلة الرأس من الجسد، لا يصلح أحدهما إلا بصاحبه.

Sabır (kendisinde sevap olan) amellerden midir? Diye sorulunca o da: evet, öyledir. Bir vücutta başın görevi ve pozisyonu ne ise amelde de sabır odur. Bu ikisi birbirinden ayrılmaz parçalardır.⁵⁷

Sabırla alakalı bir ayet daha vermek istiyoruz. Bu ayette Allah (c.c.) insanı olgunlaştıran, geliştiren ve güçlendiren sabırdan ve Allah'a kulluğun, teslimiyetin ve nimetlere şükürün en yüksek ifade biçimi, aktif ve düzenli bir hayatın göstergesi olan namazdan şu şekilde buyurmaktadır:

وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ

“Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah’a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.”⁵⁸

Bu ayeti kerime ile Cenab-ı Allah zorluklar karşısında insanı hem ruhen hem de dış hayatta güçlü kılacak iki temel öğeden yararlanmamız tavsiye edilmektedir.

Sabır kelimesinin tefsirlerdeki zengin anlamlarını yukarıdaki metinlerde açıkça gördük. Fakat ne yazık ki aynı anlamları meallerde görememekteyiz. Kırgızca meallerde sabır kelimesi ya “sabır” veya “dayanmak” anlamlarında kullanılmıştır. Diğer Kırgızca meallerde de benzer manayı görmek mümkündür. Kırgızca’da “чыдамдуу /dayanıklı olmak” veya “сабыр/sabır” kelimeleri incelendiğinde yukarıda da uzun uzadıya belirttiğimiz manaları yansıtamamaktadır. Kırgız dilinde söz konusu kelimeler bireyin oldukça pasif bir durumunu dile getirmektedir. Hâlbuki Arapçadaki sabır kelimesi, yukarıda da belirtildiği gibi, öyle değildir. Bu açıdan bakıldığında Kırgız dilindeki sabrın karşılığı Türkçedeki “sabır” kelimesinden pek farklı gözükmemektedir. Nitekim Türkçede de sabır kelimesi “yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç” yani pasif bir durumu bildirmektedir. Hem Kırgızca hem de Türkçe mealler bu açıdan Kur’an’da geçen sabır kelimesinin gerçek anlamını yansıtmak uzak kalmaktadırlar.

Rusça meallere geldiğimiz durum biraz daha farklı olduğunu görmekteyiz. Nitekim Ruslar “sabır” kelimesini bu şekliyle Kırgız veya Türkler gibi kullanmamaktadırlar. Rusça meallerde “sabır” kelimesine genelde “терпение/sabır” gibi anlamlar verilmektedir. Meşhur Efremova’nın sözlüğünde “терпеть/sabretmek” kelimesine dört beş farklı anlam takdir edilmektedir. İstisnalar hariç Rusçada “терпеть/sabretmek” kelimesi maddi manevi zorluklar karşısında mücadele etmeksizin uzlaşmak, katlanmak ve boyun eğmek gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar kesinlikle Arapçada “sabır” kelimesine verilen anlamları karşılamamaktadır.

⁵⁷ Tusturi, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 327.

⁵⁸ el-Bakara 2/45.

2. Hadislerde Sabır Kelimesi

Daha önce de bahsettiğimiz gibi İslam dini sabır kelimesine ve içerdiği anlamlara özel bir yer ayırmıştır. İlk olarak belirtmek gerekir ki dini tebliğde sabır bir vasıf olarak peygamberlerin niteliklerinden bir niteliktir:

(فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ)

“(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.”⁵⁹

Bu ayeti kerimede Hz. Peygamber Muhammed (sav)’e kendinden daha önceki peygamberler örnek verilerek onlar gibi zorluklara karşı sabredilmesi emredilmektedir. Bu zor bir görevdir fakat Hz. Peygamberden önceki peygamberler bunu başarmışlardır ve Hz. Muhammed de bu zorlukların üstesinden gelebileceği bildirilmektedir.

Hadisi şeriflere bakıldığında Hz. Peygamberin sabırla alakalı geniş bir bilgi verildiği görülecektir. Sabrın üstünlüğünü vurgulamak için Hz. Peygamber şöyle bir temsil kullanmaktadır:

الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالصَّلَاةُ نَوْرٌ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ. كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو، فَبَايَعُ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا، أَوْ مُوْبِقُهَا.

Ebû Mâlik Hâris ibn Âsım el Eş’arî (Allah Ondan razı olsun)’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuşlardır: “Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdülillah demek mizanı doldurur, Sübhanallah ve Elhamdülillah sözleri ise yerler ve gökler arasını doldurur, namaz bir nurdur, sadaka bir burhan, sabır aydınlıktır. Kur’ân senin ya lehinde ya da aleyhinde delildir. Herkes sabahleyin işine gücüne çıkar kendisini satar ya kazanır ya da kaybeder.”⁶⁰

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber sabır için “ضوء” kökünden türeyen “ضياء - ziya” kelimesini kullanmaktadır. Ziya ise ışığı ve ısıyı kendisinden olan cisimler için kullanılır. Bunun örneğini Yunus Suresinde görebiliriz: “O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, ayetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.”⁶¹ Bundan hareketle şu sonuca varabiliriz: sabır, mü’minin hem dünya hem de ahret saadetini temin yolunda, kendisinde tabii olarak bulunan bir ışıktır. Mü’min bir yandan sabır sayesinde, yasakların yalancı cazibesinin arkasındaki asıl sıkıntı unsurlarını görüp onlardan sakınırken, bir yandan da emirlerin yerine getirilmesinden dolayı ortaya çıkan güçlüklerin gerisindeki huzuru sezip güçlükleri

⁵⁹ Ahkaf 46/35.

⁶⁰ Nevevi, *Riyazü’s Salihin*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2010, I, 203.

⁶¹ Yunus 10/5.

sabırla göğüsleyerek sonuçtaki mutluluğa kavuşma imkânı bulur. Mü'mine bu irade gücünü verecek olan da ondaki sabır, dayanma, göğüs germe melekesi olacaktır. Kısaca mü'min, enerji kaynağı kendi içinde olan bir varlıktır.”⁶²

Burada belirtmek isteriz ki sabır kelimesinin anlamı çarpıtılarak günümüzde haksızlıklara boyun eğmek, tepki göstermemek şeklinde algılanabilmektedir. Oysa sabır kökünün asıl anlamı bütün zorluklara göğüs germek, dayanıklı olmaktır.

Sabır kelimesiyle alakalı başka bir örnek ise şöyledir. Ensardan bir grup Hz. Muhammed'den peş peşe yardım isterler ve peygamberimizin artık ihtiyaçlarını karşılamayacağı bir duruma gelince şöyle buyurur:

مَا يَكُنْ مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدَّجِرَهُ عَنْكُمْ ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللَّهُ وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ ، وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَيِّرْهُ اللَّهُ . وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ عَطَاءً خَيْرًا وَأَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ .

“Yanımda mal olsaydı sizden esirgemezdim, kim istemekten çekinir iffetli davranırsa Allah onun iffetini artırır, kim tokgözlü olmak isterse Allah onu başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır, kim sabretmeye gayret ederse Allah ona sabır verir, hiçbir kimseye sabırdan daha geniş ve hayırlı bir şey verilmemiştir.”⁶³

Malum Hz. Muhammed kavminin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Fakat bir gün elinde maddi destekte bulunacak herhangi bir şey bulamayınca nasihat etmiştir. Nasihatinde Hz. Muhammed karşıdaki muhatabı dikkate alarak en çarpıcı bir nasihatte bulunmaktadır: “kim sabretmeye gayret ederse Allah ona sabır verir, hiçbir kimseye sabırdan daha geniş ve hayırlı bir şey verilmemiştir” ifadesi sabretmenin, yokluğa ve sıkıntılara karşı göğüs germenin insanı daha güçlü kılacağı gerçeği ortaya koymaktadır.

Hadisin son kısmına dikkat edilirse sabrın en büyük bir nimet olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Hız. Muhammed'in hayatına baktığımız zaman O'nun bir sabır abidesi olduğunu görürüz. O daha doğmadan babası, altı yaşındayken annesi vefat etmiştir. Böylece küçük yaşta öksüz ve yetim kalmıştır. O'nun akranları sokaklarda oynarken Hz. Muhammed daha bu küçük yaşında hayatın zorluklarına maruz kalmış ve hayata devam edebilmek için bütün bu zorluklara sabır etmesi gerekmiştir. Hz. Muhammed (sav)'ın hayatını en güzel bir şekilde anlatan eserlerden birisi de şüphesiz ki İbni Hişam'a aittir. Mesela Peygamberimize yapılan ezaları İbni Hişam liste halinde sıralayarak vermiştir.⁶⁴ Hz. Muhammed'in hayatı yirmi beş yaşına kadar, başka bir ifadeyle ilk evliliğine kadar hem maddi hem manevi sıkıntılarla dolu olmasına rağmen kendisini her açıdan çok güzel yetiştirdiğini görmekteyiz. Yaşadığı fikrî ve dinî karışıklıkların hâkim olduğu dönemde zorluklarının ötesinden gelebilmesinde sabrın rolü büyüktür.

⁶² Nevevi, *Riyazü's Salihin* I, 205-206

⁶³ Nevevi, *Riyazü's Salihin* I, 208.

⁶⁴ İbn Hişâm, *Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arab, 1989, II, 9-14.

Kırk yaşında peygamberlik görevini üstlenen Hz. Muhammed (sav) son nefesine kadar İslam'ı tebliğ etmiştir ve bu süreç zarfında savaş, suikast, fitne, evlat ve akrabaların vefat acısı, açlık, ambargo gibi birçok sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bütün bu sıkıntılara rağmen Hz. Peygamber büyük bir sabır göstermiştir. Nitekim bütün bu sıkıntı ve belaların Allah tarafından bir imtihan olduğunu çok iyi biliyordu:

وَلْتَبْلُواْ كُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَتَبْلُواْ أَخْبَارَكُمْ .

“Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.”⁶⁵

Hz. Peygamber zorluklara karşı sabrettiği gibi diğer inananları da sabretmeye teşvik etmiştir. Nitekim İslam'ın ilk dönemi Müslümanlar için çok sıkıntılı geçmiştir ve dinden dönmeleri için devamlı her türlü işkencelere tabi tutulmaktaydılar. Mesela bir hadisi şerifinde Hz. Muhammed şöyle buyurmaktadır:

وَعَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَمْرٍ أَوْ تَبْكِي عِنْدَ قَبْرِ فَقَالَ : «اتَّقِي اللَّهَ وَاصْبِرِي» فَقَالَتْ : إِيَّاكَ عَنِّي ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَبِّ بِمُصِيبَتِي ، وَلَمْ تَعْرِفْهُ ، فَقِيلَ لَهَا : إِنَّهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَتَتْ بَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَلَمْ تَجِدْ عِنْدَهُ بَوَائِينَ ، فَقَالَتْ : لَمْ أَعْرِفْكَ ، فَقَالَ : «إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى» متفقٌ عليه.

Enes bin Mâlik (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (sav) bir mezarın başında bağırarak ağlamakta olan bir kadının yanından geçmişti ve ona: “Allah'tan kork ve sabret” buyurdu. Kadın: Geç git, çünkü benim başıma gelen senin başına gelmemiştir dedi. Peygamber (sav)'i tanıyamamıştı. Kendisine O'nun Peygamber (sav) olduğunu söylediler. Bunu duyar duymaz Peygamber (sav)'in kapısına geldi, kapıda kapıcılar bulunmadığını gördü ve: Ben sizi tanıyamamıştım dedi. Peygamber (sav) de: “Asıl sabır felaketin ilk anında olanıdır” buyurdular.⁶⁶

Bir Kudsi hadiste ise Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَعَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ : إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبِيَّتِهِ فَصَبَرَ عَوَّضْتُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةَ» يُرِيدُ عَيْنِي ، رواه البخاريُّ.

Enes b. Mâlik (r.a.) Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğunu işittim demiştir: “Allah-u Teâlâ buyuruyor ki: Kulumu gözlerinden mahrum ederek imtihan ettiğim zaman sabrederse, gözlerinin karşılığı ona cenneti veririm.”⁶⁷

Sabır ehemmiyetini vurgulayan başka bir hadisi şerif ise şöyledir:

الصبر نصف الإيمان

Sabır imanın yarısıdır.⁶⁸

Peygamberimiz bir amelin önemini vurgulamak için benzer yukarıdaki üslubu kullanmaktadır. Mesela temizlik imanın yarısıdır, sabır imanın yarısıdır, abdest imanın yarısıdır, gibi örnekleri gösterebiliriz. Böylece sabrın iman gibi önemli bir

⁶⁵ Muhammed 47/31.

⁶⁶ Nevevi, *Riyazü's Salihin* I, 229.

⁶⁷ Nevevi, *Riyazü's Salihin* I, 233.

⁶⁸ Hakim Nisaburi, *El-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 2002, II, 484; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000, I, 387.

hususun yarısını oluşturması gerçekten de dinimizde zorluklara göğüs gerebilmenin mükâfatını ve derecesinin büyük olduğunun göstergesidir.

Bu hadisle alakalı yorum yapan Gazali, imanın iki rükünden; yakın ve sabır'dan oluştuğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla burada sabırdan maksat yakînin gereğine göre amel etmektir. Peygamberimiz de bu itibarla yakîn ile sabrı birleştirerek şöyle buyurmuştur: “Size verilenlerin en azı, yakîn ile sabrın azimetidir.”⁶⁹

Genel Değerlendirme

Hız. Peygamberimizin yaptığı açıklamalarından açıkça anlaşılmaktadır ki sabır kavramı her mümine yakışan ve bulunması gereken bir vasıftır. Bununla beraber hayatın zorluklarına tahammül edebilmek için sabır vazgeçilmezdir. Bilindiği gibi Hz. Peygamberimiz ashabı ve gelecek ümmeti için örnek şahsiyet olmada, Allah’a ibadet konusunda, güzel ahlakta ve daha birçok hususlarda üsve-i hasene olmuştur. Hz. Peygamberimiz hayatın zorluklarında her zaman sabırlı olmuş ve isyan asla etmemiştir. Buyurduğu hadislerde de sabırlı olmamızı talep etmektedir ve sabrın ehemmiyetini gösteren birçok misaller ve örnekler vermiştir.

Sonuç

Sabır, Kur’an’da anlatılan tüm müminlerin özelliklerini kapsayan bir vasıftır. “Engellemek, hapsetmek” gibi anlamlarına gelen “sabır” kelimesi ahlak terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme” gibi manalara gelmektedir. Sabır kelimesinin zengin anlamlarını tefsir metinlerde açıkça görülmektedir. Sabır kelimesi ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de toplam 103 defa farklı anlamlarda kullanılmaktadır. İnsanın erdemli bir hayat yaşayabilmesi için yapılması gerekenlerin en baş sırayı sabretmek yer almaktadır. Bu çalışmamızda Kırgızca ve Rusça meallerde de sabır kelimesi incelenmiştir.

Kırgızca meallerin sayısı oldukça azdır. Fakat Kırgızca meallerde Kur’an’daki zengin kullanımını görmek zordur. Genel olarak Kırgızca meallerde sabır kelimesi “sabır” veya “dayanmak” anlamları verilmiştir. Meselâ, Bakara 2/45’de sabır kelimesine Arapça tefsirlerde “nefisleri hapsetmek”, Bakara 2/45’de sabır kelimesini “oruç, namaz ve iyilik” anlamları verilmiştir. Ama Kırgızca meallerde söz konusu ayette geçen sabır kelimesi “чыдамдуу/dayanıklı olmak” ve “сабырдуулук/sabretmek” şeklinde tercüme edilmiştir. Lokman 17’de “Sıkıntılara ve zorluklara göğüs germek” anlamı verilmiştir; Kırgızca’da “чыдамдуулар-чыдаганы жакшы/dayanıklı olanların dayanıklı olması iyidir” ve “Эгер сабыр кылсаңар-сабырдуулар үчүн жакшы болот/eğer sabrederseniz-sabırlılar için iyi olacaktır” şeklinde tercüme edilmiştir.

Rusça mealler ilim dünyasında oldukça ilgi çeken alanlardan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Sabır konusunda birçok tez çalışmaları ve makaleler kaleme

⁶⁹ Gazali, *İhya-u Ulum’id-Din*, İstanbul: Merve Yayınları, 2014, IV, 145-146.

alınmıştır. Rusça meallerde “sabır” kelimesine genelde “терпение/sabır” gibi anlamlar verilmektedir. Yani Kırgızca’dan farklı olarak “терпеть/sabretmek” kelimesine dört beş farklı anlam takdir edilmektedir. Şura 42/43’de ayette geçen sabır kelimesini “öç almamak” şeklinde yorumlayan başka müfessirler de vardır. Rusça meallerde ise söz konusu ayette geçen sabır kelimesine “терпение/sabır” anlamını vermektedirler. Fakat bu da Arapçadaki “sabır” kelimesiyle aynı anlamda değildir.

Kaynakça

- Ameli, Seyyid Abbas Sadr, *Svet Svyaşennogo Korana Razyasneniya, Tolkovaniya*, Petersburg: Peterburgskoe Vostokovedenie, 2008, I-IX.
- Atamov, Mursal, *Rus Dilinde Yayınlanan Kur’an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur’an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).
- Badawi, el-Said M., Abdel Haleem, Muhamad, *Arabic-English Dictionary of Qur’anic Usage*, Leiden-Boston: Brill Yayınları, 2008.
- Boguslavskiy, Dmitriy Nikolayeviç, *Koran*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabiy, ts, I-XXX.
- Bağavi, Ebu Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud, *Ma'âlimu't-Tenzil*, Riyad: Daru Tayyibe, 1989, I-VII.
- Bezzâvî, Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998, I-V.
- Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Şam: Mektebetü'l-İslâmî, 1983, I-IX.
- Endelusi, Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyyi, 1993, I-VIII.
- Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübabu't-Te'vil fi Ma'âni't-Tenzil*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmî, 2004, I-IV.
- Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî ibn Ebî Tâlib, *el-Hidaye İlä Buliği'n-Nihaye*, Birleşik Arap Emirlikleri: Câmîatü's-Şârîka, 2008.
- Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebi Bakr, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, Beyrut: Risale Yayınları, 2006, I-XIX.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts, I-VI.
- Mevdudi, Ebu'l-E'la, *Tefhimu'l-Kur'ân*, Kuveyt: Daru'l-Kalem, 1987.
- Razi, Fahrüddîn, *Mefatihü'l-ğayb*, , Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981, I- XXVII.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, (çev: C. Koytak; A. Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Keşf ve'l Beyân*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, I-X.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Bahru'l-Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, I-III.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umayr), Beyrut: Dâru'l-Vefa, 2005, I-V.

- Ethem, Mürsel, "İyık Kuran: Maanilerinin Kırgızça Kotormosu Menen İsimli Mealin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2/LV (2014), 173-194.
- Ethem, Mürsel, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi - III (Diğer Dillerden Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/47 (2016), 1080.
- Ethem, Mürsel, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi -I (Arapçadan Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *Uluslararası Akademik Bakış Dergisi*, 57 (2016), 265-267.
- Ethem, Mürsel, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi -II (Arapçadan Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2 (2016), 206-209.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire: Hicr Yayınları, 2001, I-XIV.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005, I-X.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts, I-X.
- Tusturi, Ebu Muhammed Sehl bin Abdillâh ibn Yunus bin İsa bin Abdillâh bin Rafî'i. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah: Taha Abdu'r-Rauf vd.), Kahire: Daru'l-Haram li't-Turas, 2004.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Riyad: Daru'l-İhyâi't-Turasü'l-Arabiyye, 1998, I-VI.
- Gazali, *İhya-u Ulum'id-Din*, İstanbul: Merve Yayınları, 2014, I-IV.
- Göz, Kemal, *İslam Felsefesinde Ahlâkın Temel Paradigmaları*, Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Huvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru Kitâbillâhi'l-azîz*, (tahk. el-Hâc b. Saîd Şurayfî), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990, I-IV.
- İbn Adil, Ebu Hafs Ömer b. Ali Ed-Dimeski el-Hanbelî, *el-Lübab fî Ulûmi'l Kitab*, (tah. Adil Ahmed Abdulmevcud vd.), Beyrut: Dar'ul Kütübî'l İlmiyye, 1998, I-XX.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b.Galib, *Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 2001, I-VI.
- İbn Ebi Zemenin, *Tefsiru'l-Kur'an'î'l-Aziz*, Kahire: Farukul Hadise, 2002, I-V.
- İbn Ebû Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm Müsened an Rasulillâhi ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, Riyad: el-Mektebetü'l Arabiyya's Suudiyyah, 1997, I-X.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf, *Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arab, 1989.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000, I-IV.
- İbn Menzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Daru's-Sadır, 1300, I-XV.
- İsmail b. Hammad el-Cevheri, es-Sihah, *Tacu'l-luğa ve Sihahu'l-Arabiyy*, (thk. Ahmad Abdu'l-Gafur Attar), Lübnan: Daru'l-İlm Yayınları, 1990, I-VII.
- İsmail Hakki Bursevi, *Ruhu'l Beyan*, İstanbul: Dar Saadat, 1330, I-X.
- İzzet Derveze, Muhammed, *et-Tefsiru'l-Hadis Tertibu's-Suver Hasebi'n-Nüzûl*, Kahire: Daru'l-Garbi'l İslâmî, 2000, I-X.
- Jusupov, Mairambek ve Ethem, Mürsel, "Бійык Куран: Маанилеринин Кыргызча Котормосу Менен Аттуу Котормону Таанытуу Жана Илимий Деңгээлде Изилдеп Чыгуу", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2017), 132-157.

- Medkur, İbrahim vd., *Mu'cemü'l-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: el-İdaratü'l 'Ämme li'l Mu'cemât ve İhya'it-Türas, 1989.
- Muhammed Fuad Abdü'l-Baki, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Darü'l- Kahire: Kutübü'l-Misriyye, 1364.
- Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsiru'l Kebir*, Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabiyy, 2002, I-IV.
- Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2010, I-VIII.
- Nisaburi, Hakim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 2002.
- Okumuş, Mesut, "Semantik ve Analitik Açıdan Kur'ân'da "Salât" Kavramı", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/6 (2004).
- Oryahili, Abdullah ve Şafik, Farhinur, *Al-Koranul Karim Perevod Na Russkom Yazıke s Kommentariyami*, İstanbul, Milsan Yayınları, 2010, I-III.
- Saipova, Saida, "İgnatıy Yulianoviç Kraçkovskiy ve Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'ân Tercümeleri", (yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal B ilimler Enstitüsü, 2006).
- Serinsu, Ahmed Nedim, *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2009.
- Shovkhalov, İsmail, "Kur'ân-ı Kerim'in Rusça Tercümeleri Mana ve Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi", (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Toshihiko İzutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an*, Canada: McGill-Queen's University Press, 2002.
- Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991,
- Tursunov, Ernis, *Kur'an*, Bişkek: Kırgızistan Yayınları, 1991.
- Çağırıcı, Mustafa, "SABİR", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, 2008.
- Yüksekkaya, Gülden Sağol, "Kur'an-ı Kerim'in Kırgızca Çevirileri," *Turkish Studies*, 9/9 (2014).